

Bibliodramats rötter och dess särskilda intresse för texten

Gerhard Marcel Martin

En kort definition av bibliodrama

Många letar efter nya sätt att närma sig de bibliska texterna. Bibliodrama är ett sätt. Processen innebär ett öppet samspel mellan en grupp människor (vanligen tolv till arton deltagare) och den bibliska traditionen. Bibliodrama är en experimentell och textorienterad metod. Deltagarna lär sig knyta samman sina egna erfarenheter med de erfarenheter, personligheter och sammanhang som finns inbäddade i de bibliska berättelserna eller i böner, meditationer och homiletiska¹ avsnitt av Bibeln. De erfarenheter som finns i de bibliska berättelserna kan också vara förvanskade och bortglömda. Den bibliodramatiska processen syftar därför inte endast till att göra deltagarna medvetna om motsägelser, projektioner och begränsningar hos de bibliska texterna, utan uppmuntrar dem också att utforska dessa texters befriande och livsbejakande förmåga.

Vad beträffar innehållet i dessa processer består de av rimliga och historiskt tänkbara erfarenheter, minnen och förväntningar som tagit formen av bibliska texter. Myter, ritualer och historiskt-biografiskt material är särskilt lämpade för bibliodrama, eftersom de äger en dramatisk kvalitet. Men även psalmerna och Paulus brev är resultat av upplevelser och förväntningar och är på så vis tillgängliga för bibliodramatiskt arbete. När människor brottas med och försöker leva sig in i detta material, möter de sig själva på ett ställföreträdande och indirekt sätt. Grupprocessen och mötet med det egna jaget är helt rättmätiga ämnen för samtal under en bibliodramaprocess.

En fullständig bibliodramaprocess består alltid av flera olika delar, och den varar ofta i flera dagar. Utgångspunkten är ”holistisk”, eftersom kroppsrelaterat, estetiskt och teologiskt arbete utgör en oundgänglig del av bibliodrama. Bibliodrama bygger på kroppsövningar, meditationer och metoder som lånats från den humanistiska psykologin samt improvisations- och teaterpedagogiken. Beroende på ledarens kompetens och gruppens intresse kan betoningen läggas på lekfull interaktion, djuppsykologi, religionsundervisning eller teologiskt arbete. Den största skillnaden mellan bibliodrama och mer noggrant definierat terapeutiskt arbete är att hela processen alltid leder tillbaka till det bibliska materialet. Av den anledningen utgör individuellt arbete inom gruppen ett undantag.

Mitt eget sätt att arbeta med bibliodrama består av tre på varandra följande steg. Det börjar med kroppsövningar och kroppsmeditationer, fortsätter med lekfulla övningar som stimulerar fantasin och slutar med en utvärdering. Under det sista steget försöker gruppen förstå den

¹ *Homiletik* är läran om predikokost (övers anm).

utvalda texten såväl som gruppprocessen och de personliga upplevelserna. Utvärderingen har därför ett exegetiskt och själavårdande syfte.

Bibliodramats rötter

Under mitten av 1970-talet växte bibliodrama fram i Europa som ett svar på spänningar, kriser och möjligheter som låg i tiden. Betydelsen av den bibliska traditionen och andaktslivets utövning ifrågasattes i grunden, vilket påverkade både de akademiska teologistudierna och församlingsarbetet bland studenter och lärare. Endast sociopolitiska tolkningar samt historisk och ideologisk kritik av evangelierna accepterades som giltiga metoder. På det stora hela bortsåg man från subjektiva och andaktsorienterade dimensioner. Som ett resultat av detta blev gudstjänsterna uttryckslösa, formlösa och rationella. I denna tankeatmosfär tynade även allvarligt menade försök att experimentera med kyrkospel (kerygmatic plays) bort. Dessa kyrkospel, som skrevs av kristna författare (men som inte hade utformats av deltagarna själva) avsåg att omforma bibliskt material till en dramatisk gestaltning som lekfolk brukade uppföra inom församlingens ram.

Samtidigt uppstod emellertid en våg av inspirerande idéer inom kreativitetens och djuppsykologins områden, som påverkade de teologiska och församlingsrelaterade strävandena. Till och med inom religionspedagogiken upptäckte man – än en gång – betydelsen av den enskilda människans kreativitet i motsats till rent reproduktiva och intellektuella färdigheter. Inom både det teoretiska och det praktiska området betonades ”festen” och ”leken”. Även om de tidigaste försöken ofta förföll till ren batalj med material, färger, tyger och papper så förändrade de hela sättet att kommunicera inom kyrkan.

Otvivelaktigt födde denna period fram stora och oöverträffade företeelser. ”Den levande teatern”, ”dockteatern”, Peter Brooks teatersällskap and Jerzy Grotowskis experimentella teater visade övertygande exempel på hur grupper kan arbeta holistiskt, använda samma sorts material under flera års tid och ändå göra det angeläget i nuet. Alla dessa grupper började med ett mycket intensivt arbete med kroppen, vidgade kroppens uttrycksrepertoar och skapade föreställningar av ett material som helt och hållet hade ”passerat igenom” skådespelarna och uttryckte fullkomlig ”närvaro”.

Under samma tidsperiod blev dialogen mellan teologi och djuppsykologi mer påtaglig, en dialog som tidigare varit sporadisk och högst teoretisk. Sedan dess har präster och pastorer erbjudits fortbildning med syftet att göra dem mer medvetna om sig själva och sina församlingsbor – i synnerhet inom själavårdens område men också inom andra delar av församlingsarbetet – och hjälpa dem att ge människor ett gott bemötande. Genom vetenskaplig reflektion syftar denna utbildning till att avslöja och definiera subjektiviteten hos alla deltagare i alla typer av interaktioner. Om man tillämpar detta på *kerygma* (evangeliets budskap) innebär det att det sker en brytning av det vita ljuset i det förment objektiva kristna budskapet hos varje enskild person och i varje sammanhang, vilket avslöjar det lysande överflödet i den förvirrande rikedom av färger som ljusets spektrum ibland uppvisar.

Det är i detta sammanhang som bibliodrama axlar krisens utmaning och använder sig av nya stimuli. Bibliodrama försöker uppmuntra till en kreativ och intellektuell process i vilken en biblisk text, noga avgränsad till sitt omfång, passerar igenom deltagarna i en grupp som i sin tur närmar sig och tillämpar texten på ett kritiskt och holistiskt sätt. När deltagarna identifierar sig med bibliska gestalter och scener blir både närhet och avstånd tydliga. Identifikation uppnås genom användning av kroppsövningar, spel/lek, samtal och inre föreställningar, som alla hjälper till att bestämma känslan av närhet till eller avståndstagande från det aktuella materialet.

Bibliodrama i relation till psykodrama

Beskrivningen av bibliodramats historia skulle vara ofullständig utan att nämna psykodrama, trots att det finns en definitiv skillnad mellan ett psykodramatiskt och ett bibliodramatiskt sätt att närma sig bibliska texter. Jag vill ge några kommentarer kring ursprunget till denna term.

De första så kallade bibliodramana var faktiskt psykodraman som gjordes utifrån en biblisk berättelse². Ward noterar att Raber och Warner arbetade med ”den psykodramatiska tekniken” under seminarier för präster och pastorer, med religiöst intresserade människor och i söndagens religionsundervisning (Ward 1967:204f). Beskrivningen gäller 1 Mos 22, en text som fascinerade en av de kvinnliga deltagarna. I rollen av protagonist spelade hon Isak. Författarens korta kommentar lyder: ”Det behöver inte sägas att protagonisten fick insikter om sin relation till sin far.” Uppenbarligen fick kvinnan insikter om sin relation till sin far med hjälp av denna text som fungerade som språngbräda för henne att dyka ner i sin egen livshistoria. Ändå står det ingenting om ökade insikter i själva textens historiska och djuppsykologiska dimension, inte heller något om den möjliga verkan som en nytolkning av texten skulle kunnat ha på kvinnans självförståelse. Wards lakoniska slutsats lyder: Bibliodrama som en underavdelning av psykodrama visade sig vara särskilt användbar i kyrkliga grupper och i samband med den ofta improduktiva religionspedagogiken som utövas varje söndag i vårt land” (205).

Trots de påtagliga skillnaderna mellan bibliodramatiskt och psykodramatiskt sätt att arbeta med bibliska texter kan man inte bortse från de många gemensamma förutsättningar och paralleller som finns i utövningen. I både bibliodrama och psykodrama är den verbala kommunikationen inte primär utan endast en del av en process som omfattar kroppsövningar, teater, gestalt, spel/lek och fantasi. Detta särskiljer dessa båda metoder från andra typer av bibelstudier eller terapeutisk behandling. Strukturellt liknar bibliodrama och psykodrama varandra med avseende på utvärdering, reflektion, tillägnelse och ingångar till förståelse. För mig tycks det dock som om en tydlig skillnad kvarstår. Efter feedback kring identifikation och rollspel – ett moment som ingår i den slutliga analysen inom båda processerna – återvänder bibliodrama alltid till sin utgångspunkt, som utgör intresset för den bibliska texten. Detta

² Författarens not: Termen *bibliskt psykodrama* användes redan vid en offentlig diskussion vid årsmötet för American Society of Group Psychotherapy and Psychodrama 1962 i New York (se Bobroff 1962).

intresse, som då uppfattas som ett gemensamt tankemönster och en kontinuerlig beståndsdel i den kristna traditionen, kan utgöra det centrala samtalsämnet även om texten ibland tycks vara oåtkomlig, obekant och främmande. Detta förklarar varför bibliodrama förblir ett *indirekt* möte med det egna jaget. Bibliodramats unika karaktär grundar sig inte på det specifika utgångsmaterial som ligger till grund för de processer som sätts igång (här liknar psykodrama och bibliodrama varandra), utan på hur detta material används.

Korta exempel på bibliodramatiskt arbete

Här kan det vara bra att stanna upp ett ögonblick och bara påminna om några bibliodramatiska iscensättningar så att den läsare som inte känner till bibliodrama kan få ett bättre grepp kring de frågor som diskuteras:

- Kain dödar Abel och lever sedan under dödens tecken (1 Mos 4). Detta händer inte bara i den bibliska texten utan också på vägen till bibliodramaworkshopen om man passerar genom de fattiga områdena i en amerikansk stad. Detta upprepas också i dramat med de ständigt skiftande rollerna mellan Kain, Abel och Gud (jämför Laeuchli 1987).
- En bibliodramatisk meditation kring Psalm 139 pekar på religionspedagogikens trauma (Gud som den kosmiska ”polisen”). Den bekräftar emellertid även möjligheten att gudsförtrostan kan upplevas som en omslutande tillflykt och trygghet (jämför Martin 1987).
- Teologistudenter förklarar för en tom stol där Jesus antas sitta, varför de inte kan spela hans roll, tills någon, som blir irriterad över frånvaron, tar på sig rollen som Jesus och provar den som om den vore ett nytt klädesplagg.
- Vid slutet av samtalet mellan Jesus och Pilatus, som pågår under flera dagar, frågar Pilatus alla närvarande, en efter en: ”Vad är det som denne Jesus har som jag inte har?” En präst svarar efter en nästan sömnlös natt: ”Jag vet inte vad Jesus har som jag inte har. Om jag skulle välja mellan Jesus och dig, kanske jag skulle välja dig. När allt kommer omkring är du en människa som har skuld eller som kan beläggas med skuld även om du inte gillar det. Men Jesus...”

Det borde nu framstå som uppenbart att ett bibliodramatiskt sätt att närma sig en text inte gör anspråk på att upprätthålla ett (förment) objektiva budskap. Ändå är det så under utvecklingen av en bibliodramatisk process att subjektiviteten hos den enskildes insikter och upplevelser omvandlas till intersubjektivitet³. Gruppen delar de inre och yttre sanningarna i den bibliska traditionen och bekräftar om så behövs att inte alla aspekter av traditionen kan tolkas in i samtiden. Deltagarna löper inte längre risken att fjärma sig från varandra på grund av påtvingade teologiska eller kyrkliga krav; snarare arbetar de kreativt och kritiskt kring sina gemensamma tolkningar av vissa bibliska scener och traditioner och kring sina egna och andras erfarenheter och tankar. Tim Schramms bedömning framstår som helt riktig: ”Bibliodrama ska betraktas som en sorts predikan, en predikan som inte längre hålls av en person, utan en

³ *Intersubjektivitet* kallas egenskapen att en subjektiv uppfattning delas av medlemmarna i en större eller mindre grupp, till exempel på samhälls nivå eller inom mindre grupper i samhället (övers anm).

predikan som hålls av många, en predikan av en mogen och ansvarstagande församling” (1987).

Aktuella områden för bibliodramats utövning i Tyskland

Just nu och förmodligen för viss tid framöver utövas bibliodrama inom tre olika områden.

1. Kyrkliga grupper, som ungdomsgrupper eller ungdomsråd som har arbetat med bibliskt material under lång tid (i alla fall längre än endast en kväll – ibland till och med i månader) för att återigen göra Bibeln angelägen genom ett nyskapande arbetssätt. Bibliodrama kan vara en form av lekfullt bibelarbete i församlingen. Det är fullt möjligt att utveckla det vidare till bibelteater genom att förtydliga de bibliodramatiska scenerna i en sådan utsträckning att de överskrider den ursprungliga gruppens begränsningar och kan framföras inför andra (till exempel under gudstjänster, nattvarvsfirande eller deltagarstyrd spel). Skillnaden mellan bibliodrama och traditionella kyrkospel är påtaglig. Bibliodramatiska processer uppmuntrar deltagarna att förlita sig på sitt eget teologiska och estetiska, personliga och politiska omdöme, när man tillägnar sig bibliska traditioner och tillämpar dem på vår tid.
2. I stigande utsträckning och fullt avsiktligt används bibliodrama i långsiktiga utbildnings- och fortbildningsprogram för kyrkliga medarbetare, särskilt präster och diakoner. Syftet med detta arbete är en kritisk, erfarenhetsbaserad och historisk tolkning av den bibliska traditionen. Deltagarna uppmuntras att med hjälp av sina egna kroppar och sitt eget intellekt uppleva vad den kristna tron bidrar med i deras personliga och professionella liv. Utöver detta lär de sig grunderna i bibliodrama så att de kan använda de bibliodramatiska principerna i sin egen professionella utövning.
3. Slutligen har vi dessa terapeutiska mellanområden, särskilt i området mellan bibliodrama och psykodrama, där teologiskt och terapeutiskt utbildade människor (eller personer under utbildning) arbetar. Detta arbete fokuserar mera på den personliga och sociala biografien och mindre på att uttolka bibliska traditioner. Det skiljer sig från bibliodrama på grund av bibliodramats envisa strävan att alltid återvända till det bibliska materialet.

I jämförelse med de terapeutiska inriktningarna är bibliodrama inte strikt organiserat. Tidigare har bibliodrama endast utövats inom öppna mötesplatser och fria utbyten och det borde behålla denna frihet i framtiden. Beroende på ledarens kvalifikationer och gruppens specifika intresseinriktning kan antingen de lekfulla, de dramatiska, djuppsykologiska eller teologiska aspekterna av bibliodrama betonas. Bibliodramarörelsen kan endast förbli kreativ om den inte begränsas till kyrkans eller religionens, konstens eller estetikens, terapins eller djuppsykologins domäner. Bibliodrama syftar inte heller till att fylla tomma hål, varken för den gudstjänstfirande församlingen eller i de konstnärliga eller terapeutiska gemenskaperna. Som ett holistiskt arbetssätt behåller bibliodrama kontakten med alla dessa områden, men gör – om det ska vara framgångsrikt – anspråk på självständighet, medan det utövas i området mellan dessa konventionella företeelser.

Grundläggande strukturer och målsättningar i bibliodramatiskt kroppsarbete

Jag tillbringade ett år i New York då jag studerade ”rörelsens konst” hos Katya Delakova (jämför Delakova 1984; 1991). Under den tiden blev jag av med vissa stelheter i kroppen, bröt med tabun i min självuppfattning, lärde mig att rikta medvetenhet till delar av kroppen som saknade medvetenhet och utvidgade min föreställningsförmåga. Jag gjorde en förvånansvärd upptäckt: Jag blev levande i de delar av kroppen dit jag kunde rikta min medvetenhet och där jag kunde utveckla min inre fantasi. Jag kunde utföra rörelsesekvenser som tidigare tycktes omöjliga därför att jag, på en djup nivå, inte kunde förstå mig dem.

Det man inte kan föreställa sig kan inte ske. Detta är en grundläggande princip i Moshé Feldenkrais’ rörelseteknik från vilken Katya Delakova fick betydelsefulla impulser. Delakova var också influerad av andra tekniker. Hon började med klassisk balett, studerade jugoslaviska och israeliska folkdanser och gick vidare till kinesiska och japanska aikidomästare och tai chi i New York. Hennes kroppsarbete har också avsevärt påverkats av hennes mångåriga samarbete med maken Moshé Budmor, som utvecklade sina grundläggande röst-, kör- och rytmövningar i egenskap av tonsättare, dirigent och musikvetare.

Långt bortifrån varje paramilitärisk drillning existerar det olika sätt att leva i den egna kroppen, att bli bekant med den och att lära känna kroppens hus eller tempel, där man alltid har vistats, rum efter rum och vestibul efter vestibul. Det är så jag lever i min kropp och är bekant med mitt hem eller mitt instrument. Andningsövningar, kroppsorienterade meditationsriktningar, *eutoni*, musik och lekterapi, dans och teater erbjuder alla olika metoder och tekniker. Det som en bibliodramaledare ska lära ut, om än på en rudimentär nivå, bör behärskas i någon utsträckning och förstås inifrån. Olika typer av kroppsarbete bidrar på ett outtalat sätt till genomförandet av olika målsättningar i bibliodramatiska processer.

Jag vill nämna fyra aspekter som har visat sig mycket användbara i mitt eget arbete.

1. Den första aspekten gäller byte av fokus. Deltagarna kommer från olika sammanhang, och de behöver en viss distansering innan de går in i gruppen eller texten. De behöver också skapa ett avstånd till uppfattnings- och beteendemönster i vardagen, familjen, jobbet, kyrkan eller till och med terapigruppen. Om en grupp verkligen vill möta en biblisk text ur ett nytt och originellt perspektiv, måste den praktiskt taget ”lära sig av med” snabba responser och invanda tolkningar. Därför är det en hjälp att vända uppmärksamheten mot sådant som ofta förbigås, nämligen övningar som stärker andningen, de grundläggande rörelsemönstren och känsligheten i kroppen. Först när en medveten avinlärningsprocess har påbörjats är det möjligt att frigöra sig från gamla mönster och öppna sig för nya erfarenheter, som till exempel en ny känsla för andningens rytmer, i vilken ordning kroppens rörelser uppstår och en allmän känslighet gentemot kroppen.
2. Inspirerad av Katya Delakovas arbetssätt genomför jag så långt som möjligt övningar med slutna ögon därför att det gynnar möjligheten att byta sinnesstämning, ändra fokus och att lära sig av med och lära sig på nytt. En viktig sidoeffekt av dessa övningar är det faktum att ”blinda” deltagare inte tävlar eller rättar sitt eget eller andras beteende. Rörelseövningarna beskrivs noggrant och poetiskt av ledaren, och deltagarna omsätter instruktionerna i rörelser. Deltagarna behöver också försäkras om att varken effektivitet

och kontroll, eller rätt och fel har någon betydelse. På så sätt kan en grupp finna sin mittpunkt. Samtidigt uppmuntras inte dominant beteende, som ofta hindrar blyga deltagare från att bli aktiva. Detta arbetssätt frammanar de första interaktiva responserna, som stiger fram ur en central och stilla plats.

3. Under vissa faser utgör kroppsövningarna en direkt förberedelse för den kreativa processen. En lugn andning kan till exempel leda till meditation eller ge kontakt med ens inre bilder (aktiv imagination⁴). Vissa kroppspositioner, såsom öppna eller slutna gester, upprätta kroppsställningar och rörelser som utförs nära golvet, har också direkt betydelse för arbetet. I berättelsen om Jesu frestelse (Matt 4:1-11) föreslår djävulen till exempel att Guds son ska tillbe honom. Vilken kroppsställning skulle en sådan tillbedjan inta? Kroppsövningar innebär alltid ett experimentellt och erfarenhetsbaserat utforskande av intryck och uttryck från röst och kroppsörelser.
4. Kroppsövningar är grundläggande i bibliodrama även om de skiljer sig från traditionell gymnastik, som ofta följer ett mönster av ansträngning, förstärkt anspänning och avspänning. Bibliodrama måste dock särskiljas från den klassiska bioenergetiken och liknande metoder, som syftar till att höja ens nuvarande styrka och förmågor, vilket oundvikligen (om än oavsiktligt) förorsakar stresstillstånd. Genom att göra dessa distinktioner kommer vi fram till den första ”säkerhetsventilen” för bibliodrama: Eftersom deltagaren uppmanas att inte gå utöver sin förmåga i stunden eller att överträda djupt kända personliga gränser, behåller bibliodramat i grunden kontrollen över deltagarens vilja (eller ovilja) att bredda aktionsradien för sin uppfattningsförmåga och sitt samspel med andra. Bibliodrama syftar till att skapa och framkalla så lite motstånd som möjligt, och försöker aldrig motarbeta motstånd. Snarare behandlas motstånd inom bibliodrama som en ”störning”, enligt Ruth Cohns terminologi. Detta innebär dock inte att bibliodramatiska kroppsövningar ska försätta deltagarna i sådant lugn att det förhindrar övergången till den mer aktiva och interaktiva fasen i bibliodrama.

Bibliodrama och dess intresse för texten

I bibliodrama kan gruppens första kontakt med en text, som ofta karaktäriseras av förmedvetna och nyckfulla intresseyttringar och förutfattade innebörder, se väldigt olika ut. Det är möjligt att börja med gruppimprovisationer som bygger på rollbyten och andra metodiska inriktningar. Det är också möjligt att börja med aktiv imagination eller recitativt sjungande (av till exempel psalmer), därför att de får en text att ”sjunga” och därmed för in den i gruppens medvetande. Det finns många publikationer om alternativt bibelstudium (jämför Wink 1980) och andra nyskapande tekniker, övningar och exempel på mer eller mindre utstuderade metoder (jämför Martin 1986). Dessa metoder syftar vanligen (och ofta framgångsrikt) till att systematiskt långsamgöra läsarens respons och inskränka den till dess väsentliga grunddrag.

Det är också tänkbart att inte bara långsamgöra de associativa processerna och lita på aktiva och kreativa läsarreaktioner utan också att avbryta dem – ungefär som *epoken* i fenomenolo-

⁴ *Aktiv imagination* är en teknik som utvecklats av C G Jung för att förstärka, tolka och integrera innehållet i drömmar och skapade konstverk (övers anm).

login⁵. Under dessa ”avbrott” kan texten betraktas *enbart* som text eller som en kedja av ord och kopplingar mellan ord. I egenskap av ett enskilt steg i den bibliodramatiska processen kräver detta avbrott ett drastiskt upphävande av subjektiviteten och förutsätter en läsning som är metodologiskt tillförlitlig och förståelig.

Det tycks som om en lingvistisk-synkronisk⁶ tolkning är berättigad på denna punkt. Huruvida den kan nyttjas på ett effektivt och intelligent sätt måste utforskas vid varje enskilt tillfälle. Ingen metod, inklusive denna, kan isoleras och tas för given i alla situationer.

Användning av lingvistisk analys

När en grupp avbryter sitt arbete vid en specifik punkt i den bibliodramatiska processen, kan det vara till hjälp att analysera de olika koderna i den bibliska texten.

Koder som till exempel betecknar handling kan upptäckas genom att man ställer frågor som: Vilka är subjekten? Vad gör aktörerna? Topografiska koder kan å andra sidan väcka följande frågor: Vilka platser nämns? Vilka detaljer beskrivs när det gäller platser (som berg, städer, floder och så vidare)? En kronologisk kod kan ställa frågan: Vilka tidsdetaljer framställs i texten? En sociologisk kod kan leda till frågan: Vilka ekonomiska, politiska och ideologiska frågor står att finna i texten? En symbolisk och mytologisk kod till frågan: Vilka symboliska och mytologiska bilder och ord innehåller texten (jämför Clevenot 1978; Füssel 1983, 1987)?

Med hjälp av den här metoden är det möjligt att studera en text även i blandade grupper (med avseende på deltagarnas teologiska förkunskaper). Detta förtjänar att nämnas därför att det är min erfarenhet att icke-homogena studiegrupper inte uppskattar strukturella eller vetenskapliga synpunkter eller något annat slag av inspel från akademiska teologer. Sådana synpunkter upplevs under dessa omständigheter som betungande kunskap och avfärdas som sådan. Denna besvärlighet gör sig märkbar även i små arbetsgrupper och kan endast få begränsad framgång. En mycket enkel strukturell analys tillåter dock en läsning som påbörjas från en likställd och symmetrisk utgångspunkt.

Även om betydelsen av gruppdynamiken och andra pedagogiska aspekter inte kan undervärderas, ökas vanligen medvetenheten om och intresset för texten med hjälp av metoden att avläsa koderna. Deltagarna kommer ofta fram till att de därigenom fått en bättre förståelse av innehållet och personerna i texten – även om detta tillvägagångssätt till en början upplevdes som abstrakt, opersonligt, opolitiskt och tomt på varje känsla.

Jag vill beskriva ett specifikt exempel hur man kan använda lingvistisk analys i ett bibliodramasammanhang. Detta exempel är hämtat från ett ganska sent stadium av en bibliodramakurs om 2 Mos 32, som jag gav våren 1984 vid universitetet i Marburg. Deltagarna, som kände till bibliodramats medvetna erkännande av subjektiviteten, visade sympati med och intresse för (Israels) *folk* och försökte komma fram till en positiv förståelse av den ohejdade

⁵ *Fenomenologi* (av grek *phainomenon*, det som synes) är läran om fenomen och väsen och utgör en teori och metod inom filosofin. Inom fenomenologin studeras särskilt förhållandet mellan varseblivningen och objekten för varseblivningen. Fenomenologin söker förklara eller beskriva idéer och väsen för oss, så som de ter sig för oss (övers anm).

⁶ *Lingvistisk* betyder språklig. *Synkronisk* språkvetenskap är språkforskning som studerar ett språks tillstånd som det ser ut vid en given tidpunkt (övers anm).

och regressiva dansen runt guldklaven, som de uppfattade som en positiv kollektiv symbol⁷. Intressant nog hade denna grupp (i jämförelse med mer blandade grupper vad beträffar ålder och yrke, och som jag vid andra tillfällen jobbat med kring samma text) svårt att identifiera sig med Moses; sådana identifikationer uppträdde endast inom ett mycket begränsat och stereotypiskt ramverk. Efter ett omfattande dramatiskt arbete under vilket Moses gång på gång kom ner från berget, blev det uppenbart att studenterna faktiskt spelade ut familjedramer: Pappa Moses kommer hem från arbetet, han är trött och lättirriterad; folket spelar barnens roll på ett regressivt och anarkistiskt sätt; och Aron försöker i rollen av mamman att tona ner konflikten⁸.

Teologistuderande som kommit halvvägs genom sina studier vet naturligtvis tillräckligt om exegetisk och historisk vetenskaplig noggrannhet för att kunna identifiera sina personliga preferenser och subjektiva tolkningar, men de står inte fria i förhållande till dem. Under det första mötet med texten ombads studenterna till exempel att hitta två speciellt tilltalande ord som de skulle omvandla till kroppsrörelser. Deras val av aggressiva och destruktiva substantiv och verb – vrede, eld, slå i stycken, mala ner, utplåna och så vidare – var irriterande. Vidare gick det inte att placera in dessa ord inom ett emotionellt, intellektuellt och biografiskt sammanhängande fält. Till slut bestämde jag mig för att skicka iväg studenterna till berget med hjälp av en guidad visualisering. Ungefär hälften av dem återvände från sin inre resa med anmärkningsvärt annorlunda bilder jämfört med dem de hade när de befann sig i dalen med den gyllene kalven, Aron och folket. Dessa skillnader tydliggjordes i de titlar som studenterna gav till sina (faktiska) målade bilder av den inre resan. Dessa titlar fungerade som en skriftlig bekräftelse: ”Evigtt förbund”, ”Den viktlösa vändningen mot tomheten” och ”Öppen försöning”. Vi ska dock inte glömma att hälften av studenterna hade svårt att påbörja resan och förlorade sig i trötthet eller gick vilse vid foten av berget. Några påmindes dock om semesterminnen, och intressant nog var dessa ofta förknippade med ett mer arketypiskt tema: ensamhet, möte med djur, bergssjöar, himlen och avgrunden.

Strax före terminens slut bestämde jag mig för att erbjuda en iscensättning av den topografiska koden för 2 Mos 32. Jag ville visa hur denna kod får liv genom att placera personer på olika platser, eller snarare, placera människornas rörelse *mellan* olika platser. Jag avsåg att demonstrera metoden för lingvistisk analys, men jag ville också i efterhand utvärdera vad som uppnått under kursen och vad som för många hade förblivit otillgängligt och hotfullt. Figur

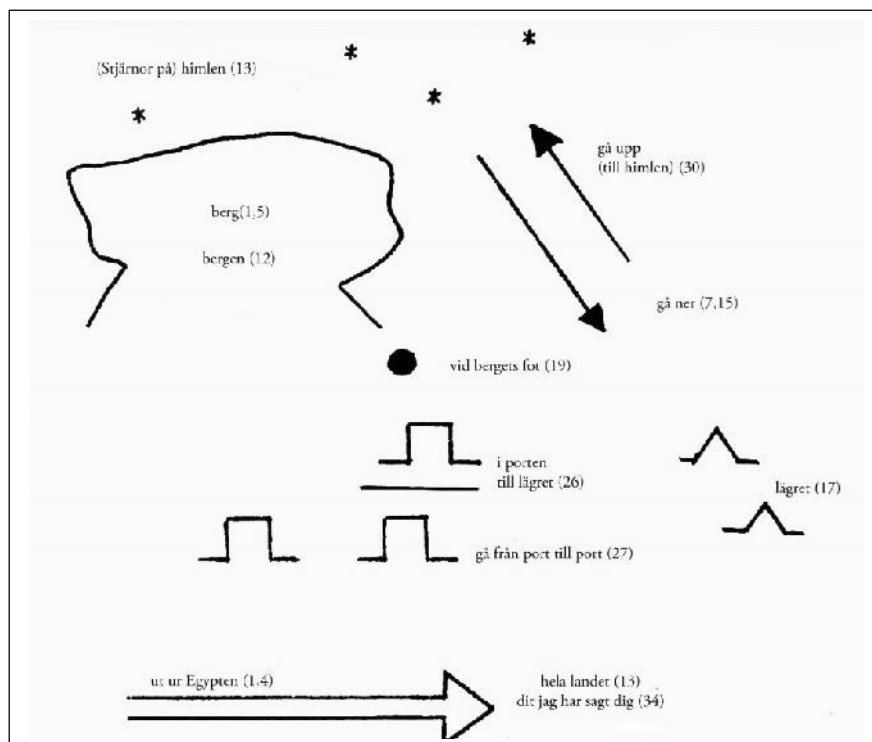
⁷ *Författarens not:* Termen *kollektiv symbol* har dubbel betydelse: Det är en symbol för ett kollektivt organ som inte bara är i stånd att samla (från latinet *colligere*, ”att samla”) grupper av människor kring sin symboliska kärna utan också samlar de mest särskiljande, ibland privata och förmedvetna begär, fantasier och rädslor som finns hos individen.

⁸ *Författarens not:* De olika titlarna som studenterna gav sina rollspel är symptomatiska: ”Sköna hem – bittra hem”, ”Den hjälplösa Moses”, ”Golvad och ute ur leken” och ”Moses förutsägbara misslyckande”. I spelet har studenterna så lite respekt för Moses att Josua kan säga rakt i ansiktet på honom: ”Ingen tar dig på allvar.” Av en grupp universitetsstudenter skulle man kunna förvänta sig att de skulle känna igen Moses’ funktion som superego eller faderlig auktoritetsfigur; eller att de skulle uppfatta konflikten mellan Moses och Aron som en spegelbild av deras egna professionella roller inom religion och samhälle. En sådan kritisk utvärdering ägde dock inte rum.

4.1 är en ritning över en topografisk kod över ett landskap som tydligt stakar ut hela scenen i 2 Mos 32.

Berget som Moses stiger upp på ligger på vägen från Egyptens land till det utlovade landet. Det är Moses som ensam stiger upp till och ner från berget (texten avslöjar inte om Josua var med honom). De andra stannar kvar i lägret. Moses slår sönder tavlorna vid bergets fot – och på det sättet blir sammanställningen av Guds ord *uppifrån* och folkets liv *där nere* i lägret oöverstiglig. Alla som ”är på Herrens sida” (2 Mos 32:26) ska samlas vid porten till lägret och på så sätt skapas en skiljelinje mellan folket och den gyllene kalven och Moses och Gud. Detta är skälet till att deltagarna inte kunde identifiera sig med Moses, varför han upplevdes ”så avlägsen” och ”abstrakt”. Deltagarna uppfattade i bästa fall kallelsen från Moses men följde honom nätt och jämnt till lägrets port, än mindre upp på berget.

En sådan lingvistisk-analytisk iscensättning av textens grundläggande struktur hjälpte gruppen att tydligt avgöra vad som hade uppnåtts och, vilket var än mer betydelsefullt, vad som förblivit otillgängligt. Rörelsen inom själva berättelsen visade sig vara mer dynamisk än deltagarnas förmåga till rörlighet inom ramen för denna bibliodramatiska process.

Figur 4.1 Topografisk kod för 2 Mos 32 (siffrorna anger versnummer)

Texten förbrukas inte

Med exemplet från 2 Mos i minnet skulle jag vilja gå vidare till en mer grundläggande fråga. De ovannämnda exemplen visar hur tydligt mitt bibliodramatiska arbete präglas av texten. Det börjar och slutar med texten. Jag understryker detta, eftersom bibliodrama och andra nya vägar att studera Bibeln ofta kritiserar för sina förment subjektiva och psykologiserande tillvägagångssätt. På grund av sina projektioner, överföringar och motstånd (det senare bör förstås som en försvarsmekanism), förlorar de fokus på textens egenvärde. Tyvärr finns det

synpunkter – särskilt i dialogen med djuppsykologin – som tycks förstärka dessa anklagelser: programmatiska påståenden som anser sig förklara vad som händer med en individ eller en grupp när de närmar sig en traditionell text eller världsuppfattning:

Den direkta och omedelbara upplevelsen sätter människor i kontakt med sig själva via den utvecklingsmöjlighet som finns samlad i mänsklighetens positivt religiösa erfarenhet....
Mänskliga varelser, protestanter, moderna människor behöver innehållet i en positiv religion för sin resa mot sann mänsklighet, inte för att de måste visa upp den för någon auktoritet vid slutet av resan, utan därför att de behöver den som proviant för resan.... På grund av den analytiska process som leder till förbrukning förlorar det kristna kärninnehållet sin objektivitet och sin auktoritet... [I detta hermeneutiska sammanhang] använder sig berättandet av alla sorters religiösa och icke-religiösa bilder och figurer... och genom att de omformas utsätter berättandet dem för ständig förbrukning och urholkning – liksom mat vars enda syfte är att ätas upp, eller snarare, liksom toner vars enda syfte är att skenbart förbrukas när de spelas. (Bernet 1970:39, 129, 137).

Bernets huvudpoäng, som inte kan avvisas utan vidare, är den radikala och personliga transponeringen av en extern text till ens egen interna och externa text och kontext, en omformning som hör ihop med metaforerna ”förtära”, ”förbruka” och ”urholka”. Med utgångspunkt från dessa bilder skulle jag vilja invända mot Bernet (även om den sista meningen antyder en liknande insikt) att en musikalisk ton förblir en musikalisk ton och att toner i motsats till mat endast ”skenbart” förbrukas. Det är just deras egenskap att inte förbrukas som tillåter att de framförs om och om igen. Det tycks mig som om den symboliska aspekten på förbrukningen är väsentlig inte bara för toner utan också för religiöst betydelsefulla texter och symboliseringar. Jag vill vidare hävda att detta också är den grundläggande principen i traditionell västerländsk judiskt-kristen religiös uppfattning, som inte kräver upplösning av kosmos för att ta emot Guds uppenbarelse. Ovanför huvudingången till Judiska teologiska seminariet i New York, har orden från Guds uppenbarelse på Sinai skrivits in: ”Och busken brann inte upp (2 Mos 3:2). Varhelst Guds värld visar sig i uppenbarelsens eld, brinner den inte upp.

Låt oss gå tillbaka till vår utgångspunkt – bibliodramats relation till texten. Jag hävdar att önskan om en respons från läsaren och viljan att främja ett samspel mellan texten och läsaren inte nödvändigtvis avviker från intresset för texten och textens betydelse. Medan tolkningen och tillägnandet pågår, förflyttas inte fokus från texten till läsaren på ett enkelt och oåterkalleligt sätt. Detta tycks vara den huvudsakliga skillnaden mellan en mer teologisk och en mer terapeutisk (eller djuppsykologisk) behandling av bibliska och andra texter. Detta förhållningssätt är avgörande för bibliodrama.

Alla metoder som hittills nämnts bestäms av den hermeneutiska principen att hela skeendet alltid återvänder till det bibliska materialet. Detta kontinuerliga återvändande till texten både vad beträffar metod och innehåll är definitivt inte främmande för hermeneutiska insikter eller den dialektiska teologins⁹ utgångspunkter och tankeföljder. Dessa samband, detta släktskap bör inte förbises eller förnekas. Ändå är bibliodramats särskiljande karaktär uppenbar. Det söker efter en förståelse av uppenbarelse och erfarenhet, som i stället för att utforma sin egen

⁹ *Den dialektiska teologin* betonar att Gud är bortom allt och att varje mänsklig kunskapsform och religion i sista hand är otillräcklig för att fatta det vi kallar Gud. Genom uppenbarelsen träder Gud i dialog med människan, därav namnet dialektisk (övers anm).

teologiska hermeneutik¹⁰, är öppen för att gå i dialog med andra icke-teologiska kunskaps-teorier, framför allt estetik, djuppsykologi och det vetenskapliga studiet av kommunikation, medier och texter. Vi har därmed kommit tillbaka till vårt grundläggande ämne, nämligen bibliodramats intresse för texten, och jag behöver återigen ta upp diskussionen kring lingvistik och allmän semiotik¹¹.

Texten som nät

Den dialektiska teologin kringgår en fråga som jag har ägnat mig åt i mitt teoretiska arbete om bibliodrama och om bibliska texter i allmänhet, nämligen frågan om varför och hur detta material eller detta medium i århundraden och årtusenden tålt så många omtolkningar, nya ramkonstruktioner, perspektivbyten och egenmäktiga ingrepp utan att förlora mening och relevans för läsaren, utan att upplösas till innehåll och utseende och utan att ”förbrukas”. Texten tycks resa sig som Fågeln Fenix ur tolkningens aska. Vi skulle också kunna använda en omvänd och ändå liknande metafor: Texten liknar en katalysator som utlöser omfattande förändringsprocesser, medan textens närvaro på samma gång är avgörande, även om texten själv inte förändras eller förbrukas. När man diskuterar frågan om vad som utgör grundvalen för en text, har man speciellt god hjälp av den franska strukturalismen¹² och dess metaforer. De hävdar nämligen att texten består av nät och väv – som en stjärnbestrodd himmel.

Texten kan i sin helhet jämföras med en himmel, på en gång platt och jämn, djup, utan kanter och utan landmärken; på samma sätt som siaren med änden av sin stav ritat upp en inbillad, imaginär rektangel inom vilken fåglarnas flykt i enlighet med vissa principer ska rådfrågas, följer kommentatorn genom texten särskilda områden för läsning för att inom dem observera hur betydelser förflyttar sig, hur språkliga koder går i dagen, hur avsnitt med citeringar utformas. (Barthes 1974:14).

Hur kan vi läsa en sådan ”text”? Vilket intresse har vi av att läsa på detta sätt? I varje fall är det inte författarens avsikter som är av intresse utan friläggandet av mönster och påvisandet av strukturer, och denna genomgång görs inte med avsikten att upptäcka *en enskild* innebörd.

Att tolka en text är inte att ge den en (mer eller mindre berättigad, mer eller mindre fri) innebörd, utan snarare att göra en uppskattning av dess sammansatta egenskaper. Av detta följer att innebörden i en text inte ligger i en eller annan tolkning utan i den översiktliga helheten av möjliga läsningar, i det system som skapas av dess mångfald. (Barthes 1974:5, 120).

Med tanke på dess grundläggande principer och det analytiska arbete som gjorts, uppvisar den strukturella semantiken¹³ en trogen och konservativ attityd gentemot texten som i vissa avseenden ligger i linje med den bibliodramatiska behandlingen av texter. Barthes förklarar att i enlighet med en sådan förståelse av strukturell semantik ”[utgör] omläsning en åtgärd som står i motsats till de kommersiella och ideologiska vanorna i vårt samhälle.” Vårt

¹⁰ *Hermeneutik* är läran om tolkning (övers anm).

¹¹ *Semiotik* är teorier om och studiet av texter (övers anm).

¹² *Strukturalism* är ett samlingsnamn på ett betraktelsesätt inom skilda områden som studerar strukturer och system i stället för subjekt, sanning eller innehåll. . Strukturalismen bröt mot synsättet att språket utgjordes av självständiga delar, och fokuserade på samband och förhållanden (övers anm).

¹³ *Semiotik* är teorier om och studiet av texter (övers anm)..

samhälle föreslår faktiskt att ”berättelsen kastas bort när den väl konsumerats (’förtärts’) så att vi sedan kan gå vidare till en annan berättelse, köpa en annan bok.” I vårt samhälle ”tolereras [omläsning] endast hos vissa marginella läsarkategorier (barn, gamla och professorer)” (15, 16).

Man måste medge att den semantiska teori och praxis som beskrivits ovan ofta anses vara överdrivet estetisk, ahistorisk och apolitisk. Detta är emellertid inte rätt plats att gå in på dessa påståenden. Det måste dock nämnas att flera representanter för strukturell semantik efter bästa förmåga försöker att bemöta dessa argument och anklagelser. Belo och Clevenot till exempel gör det uttryckligen i samband med sin ”materialistiska” textanalys; för dem har frågor om en texts ideologiska funktion, dess *cui bono*¹⁴, och det sätt på vilket den lämnas vidare högsta betydelse (Belo 1974; Clevenot 1978). Dessa två forskare hänvisar till arbeten av (bland andra) Kristeva och Althusser för vilka texten är en form av praxis och för vilka rekonstruktionen av det skrivna ordet och uppbyggnaden av läslighet och skriftlig utformning är centrala för deras arbete. Titeln på en antologi av Zima, *Textsemiotik als Ideologiekritik*, är representativ för denna inriktning.

Det som står på spel är inget mer och inget mindre än evangeliets klarhet. Jag menar att det ovannämnda sättet att närma sig en förståelse av texten inte fördunklar evangeliet – åtminstone inte i en sådan omfattning att det med informationsteorins språkbruk antar karaktären av ”vitt brus”, som utgör den samtidiga närvaron av den odifferentierade summan av alla frekvenser (eller som i vårt fall den odifferentierade summan av alla betydelseskikt). I själva verket tillåter en och samma text olika tolkningar och läsningar för olika människor och världsuppfattningar. Trots denna allmänna mångtydighet och mångfald av betydelser förblir dock en specifik text alltid oföränderlig och tillförlitlig. Detta är skälet till att tradition och tolkning uppfattas som djupt historiska och biografiska.

”Klarhet” är en historisk kategori. Religionspsykologi, religionsundervisning och självvård förmår acceptera synen att bibliska berättelser, karaktärer och situationer oundvikligen är betingade av (osäkra) historiska och biografiska processer. Vi är dock inte ännu fullt medvetna om det faktum att denna syn också påverkar vår förståelse av själva texten och även av Guds ord, för dessa företeelser måste också omtolkas. I motsats till en asfalterad landningsbana eller ett trångt rör är texten ett öppet om än avgränsat fält som – i likhet med ett energifält inom fysiken – innehåller gångstigar som vägleder och strukturerar vår läsning. Texten som ett öppet men begränsat fält innehåller ett kosmos av innebörder. I egenskap av dödliga mänskliga varelser som lever i tid och rum är vi antingen här eller där eller vi förflyttar oss härifrån och dit. Läsningen av en text är inte godtycklig utan består av dess egen föränderliga och ändå konsekventa klarhet.

Jag anser att de bidrag som lingvistik och semiotik tillför är viktiga, därför att båda teorierna betraktar och förklarar psykologiska insikter som uppstår under läsningsprocessen utifrån ett annorlunda, nästan motsatt perspektiv. Psykologi utgör tillsammans med den semantiska teorin två fokus i en elips av övergripande hermeneutik. Det är inte så att människor på ett enkelt sätt läser texter utan att ta intryck av den historisk-kritiska metoden och dogmatiken; snarare är själva texterna under läsningen strukturerade på ett sådant sätt att de tycks uppmuntra till en öppen läsning. Teologin måste därför stå i dialog med andra vetenskaper med syftet att utvidga dess förståelse av text, ord och tecken, på samma sätt som den redan har

¹⁴ *Cui bono* är latin för ”till vems fördel” något sker (övers anm).

integrerat sin förståelse av psykologiska processer. Ty om ord och sakrament (text, symbol och ritual) i likhet med psyket inte specifikt och exklusivt utgör en teologisk verklighet eller teologiska medier, då berörs de också av den kommunikativa potential och de begränsningar som är karaktäristiska för dessa (utomteologiska) verkligheter.

Översättning av Birgitta Walldén

Artikeln är hämtad ur Krondorfer, Björn [red], *Body and Bible. Interpreting and Experiencing Biblical Narratives*. Trinity Press International, Philadelphia, 1992. Den utgör en reviderad version som bygger på två artiklar som tidigare publicerats i Tyskland (Martin 1985, 1989). Översättningen från tyska till engelska har gjorts av Björn Krondorfer. Översättningen till svenska har gjorts med tillstånd från redaktören och författaren.

Referenser

- Barthes, Roland. 1974. S/Z. Övers. Richard Miller. New York: Hill and Wang.
- Belo, Fernando. 1974. *Lecture materialiste de l'évangile de Marc*. Paris: Les Editions du Cerf.
- Bernet, Walter. 1970. *Gebet*. Stuttgart: Kreuz.
- Bobroff, A J. 1962. "Biblical Psychodrama." *Group Psychotherapy* 15:129-31.
- Clevenot, Michel. 1978. *So kennen wir die Bibel nicht. Anleitung zu einer materialistischen Lektüre biblischer Texte*. München: Kaiser.
- Delakova, Katya. 1984. *Beweglichkeit: Wie wir durch die Arbeit mit Körper und Stimme zu kreativer Gestaltung finden*. München: Kösel.
- . 1991. *Das Geheimnis der Katze. Eine Tänzerin und Lehrerin weist Wege zum schöpferischen Üben*. Frankfurt: Brandes und Apsel.
- Füssel, Kuno. 1983. *Zeichen und Strukturen. Einführung in Grundbegriffe, Positionen und Tendenzen des Strukturalismus*. Münster: edition liberacion.
- . 1987. *Drei Tage mit Jesus im Tempel. Einführung in die materialistische Lektüre der Bibel für Religionsunterricht, Theologiestudium und Pastoral*. Münster: edition liberacion.
- Laeuchli, Samuel. 1987. "Abraham und Isaak. Einführung in eine mimetische Bewältigung." Ur *Bibliodrama*, red Antje Keihn et al. Stuttgart: Kreuz Verlag.
- Martin, Gerhard Marcel. 1985. "Das Bibliodrama und sein Text." *Evangelische Theologie* 45 (november):515-26.
- . 1986. *Mehrdimensionaler Umgang mit der Bibel in Handlungsfeldern der Praktischen Theologie.* "Verkündigung und Forschung" 31/2:34-47.
- . 1987. "Bibliodrama – ein Modell wird vorgestellt." Ur *Bibliodrama*, red Antje Keihn et al. Stuttgart: Kreuz Verlag.
- . 1989. "Kleines Plädoyer fürs Bibliodrama." *Bibel und Liturgie* 62:25, 33-35.

Schramm, Tim. 1987. "Bibliodrama und Exegese." Ur *Bibliodrama*, red Antje Kiehn et al. Stuttgart: Kreuz Verlag.

Ward, Jack. 1967. "The Clergy and Psychotherapy." *Group Psychotherapy* 20:204-10.

Wink, Walter. 1980. *Transforming Bible Study*. Nashville: Abingdon Press.

Zima, Peter V, utg 1977. *Textsemiotik als Ideologiekritik*. Frankfurt: Suhrkamp.

2.

4.